

ДУНЁДАГИ СОДИР БЎЛАЁТГАН АЙРИМ МУАММОЛАР ВА УНДА ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎРНИ

Мамаюнус Қаришибаевич Пардаев,

*Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори,
иқтисод фанлари доктори, “Турон” ФА академиги,*

Озода Мамаюнусовна Пардаева,

ТДИУ Самарқанд филиали кафедра мудири, PhD.

Аннотация: глобаллашув жараёнида дунё аҳолисининг таркибий тузилиши ва ўзгариш жараёнлари билан ҳам боғлиқлиги, 2022-2026 йилларга мўлжалланган «Харакатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан етти та устувор йўналишдан иборат вазифалар ишлаб чиқилгани ҳақида сўз боради. Бу борада миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда, умумбашарий муаммоларга ёндашиш тўғрисида мулоҳазалар юритилиб, натижадор таклифлар берилади.

Аннотация: в статье речь идёт о связи составной структуры населения мира с процессами изменения в процессе глобализации, а также разработке задач, состоящих из семи приоритетных направлений, на основе принципа «От стратегии действий – к стратегии развития» на 2022-2026 годы. В связи с этим рассматриваются подходы к общечеловеческим проблемам, исходя из национальных интересов, и вносятся действенные предложения.

Abstract: the article deals with the connection of the composite structure of the world's population with the processes of change in the process of globalization, as well as the development of tasks consisting of seven priority areas, based on the principle "From an action strategy to a development strategy" for 2022-2026. In this regard, approaches to universal problems are considered, based on national interests, and effective proposals are made.

Муҳим стратегик ҳужжат

Давлатимиз раҳбари томонидан 2022 йилнинг 28 январидан «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги фармони қабул қилинди. Тараққиёт стратегияси 7 та йўналиш ва 100 та мақсаддан ташкил топган. Ушбу стратегик ҳужжат Ўзбекистон учун барча соҳаларда амалга ошириладиган ислохотлар учун асос бўлиб хизмат қилади, десак асло муболаға бўлмайди. Зеро, бунга давлат раҳбарининг «2030 йилга бориб, Ўзбекистон жон бошига ҳисоблаганда, аҳоли даромадлари ўртача кўрсаткичдан юқори бўлган давлатлар қаторидан ўрин эгаллайди. Бунга, аввало, хусусий секторни рағбатлантириш ва унинг улушини ошириш ҳамда тўғридан-

тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш ҳисобидан эришиш кўзда тутилмоқда», деган сўзлари яққол далил бўла олади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига 2022 йил 20 декабрдаги Мурожаатномаси “Ҳозирги вақтда бутун дунёда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам жиддий экологик муаммолар пайдо бўлмоқда. Аксарият ҳудудларимизда тупроқ таркиби бузилиб, унумдор ерлар қисқариб бораётгани, чўлланиш, сув етишмаслиги, қурғоқчилик, аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш шулар жумласидандир”¹. Бундай мураккаб шароитда очиқ ва прогматик ўзаро ишонч ва ҳурматга асосланган ташқи сиёсатни изчил давом эттиришимиз ҳам қайд этилган. Зеро, “Бундан кейин ҳам асосий эътиборимизни Марказий Осиёдаги барча кўшни мамлакатлар ва дунёдаги стратегик шерикларимиз бўлган давлатлар, халқаро ташкилотлар билан кўп қиррали ва ўзаро манфаатли ҳамкорликни кучайтиришга қаратамиз”². Кўриниб турибдики, Ўзбекистон келажакда дунё мамлакатлари билан ҳамкорликда

Янги Ўзбекистон – очиқ ва адолатли давлат бўлади

Бугунги кунда глобал миқёсда жаҳоннинг турли ҳудудларида мураккаб жараёнлар содир бўлмоқда. Ушбу муаммо глобаллашув жараёнида дунё аҳолисининг таркибий тузилиши ва ўзгариш жараёнлари билан ҳам боғлиқ. Бу борада Президентимизнинг «Янги Ўзбекистон стратегияси» асари ва 2022 йил 28 январда имзоланган «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармонида аниқ вазифалар белгиланган³.

Тараққиёт стратегиясига кўра, Янги Ўзбекистон ҳар бир фуқаронинг ҳаётини янада яхшилаш мақсадида давлат хизматларидан фойдаланиш учун кенг имкониятлар берадиган, одамлар ўз муаммолари ҳақида очиқ гапириши ва уларнинг ечими учун биргаликда ҳаракат қилишларига барча шароитлар мавжуд бўлган, ҳамма учун адолатни сўзсиз таъминлаш имкониятини берадиган ҳамда фуқаролари ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенг бўлган, тадбиркорликнинг ривожланиши учун зарур шароитлар яратилган давлат бўлади. Бир сўз билан айтганда, Янги Ўзбекистон деганда, ҳар бир фуқароси учун ғамхўрлик қиладиган, очиқ ва адолатли жамият тушунилади.

Дунё аҳолисининг таркибий тузилиши ва ўзгариш жараёнлари

Дунё миқёсидаги глобал муаммолардан бири дунё аҳолисининг овқатланиш даражаси билан боғлиқ. «БМТ бош котибининг биринчи ўринбосари Амина Муҳаммаднинг маълум қилишича, охириги 25 йилда ўта ночор шароитда яшовчи одамлар сони анча қисқарган, оналар ўлими кўлами 40 фоизга пасайган, одамлар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига 2022 йил 20 декабрдаги Мурожаатномаси.// <https://president.uz/uz/lists/view/5774>

² Ўша жойда.

³ IT.: «Ўзбекистон» нашриёти, 2021. – 464 бет.

умр кўриши давомийлиги анча ошган»⁹. Ночор аҳоли қатлами барча муаммолар билан биргаликда тўйиб овқатланиш имкониятига ҳам тўлиқ эга эмас. Дунё аҳолисининг 2022 йил 1 январь ҳолатига овқатланиш даражаси бўйича таркибий тузилиши қуйидаги жадвалда келтирилган.

Дунё аҳолисининг 2022 йил 1 январь ҳолатига овқатланиш даражаси бўйича таркибий тузилиши

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, дунё аҳолисининг 21 фоизи кўп овқат ейдиганлар категориясига кирар экан. Бу 1,6 млрд. кишини ташкил қилади. Дунё аҳолисининг 63 фоизи (4,9 млрд.) қанча хоҳласа ейиш имкониятига эга аҳоли қатламини ташкил қилади. Аммо 1,3 млрд. аҳоли тўйиб овқатланиш имкониятига эга эмас. Буларнинг аксарият қисми очарчиликдан азият чекмоқда. Бундай шароитда айрим мамлакатларда кўплаб озиқ-овқат маҳсулотлари исроф бўлмоқда. Дунё миқёсида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун унинг истеъмолини меъёрлаштиришда тежамкорликка амал қилишга киришиш ва бу масалага катта аҳамият бериш лозим. «Бугунги кунда биргина Ўзбекистонда ҳар йили 3 миллион тонна озиқ-овқат маҳсулотлари чиқиндига айланмоқда. Тошкент шаҳрида ҳар куни 2 тоннага, йилига 730 тоннага яқин нон маҳсулоти чиқиндига ташланади. 2019 йилда дунёда 1,64 миллиард тонна озиқ-овқат чиқиндига айланган. Қайд этилишича, йўқотилаётган озиқ-овқат маҳсулотларининг фақатгина 25 фоизи бутун дунёдаги очлик муаммосини тўлиқ ҳал қилиши мумкин»⁴.

Дунё аҳолиси ва унинг ўзгариш тенденциялари олимлар томонидан тизимли равишда кам тадқиқ қилинган. Шулар инобатга олиниб, интернет ва дунё статистикаси маълумотларидан фойдаланилган ҳолда уларнинг таркибий тузилишлари бир қанча йўналишларда, хусусан, дунё аҳолисининг иқтисодиёт соҳалари бўйича бандлигининг таркибий тузилиши, уларнинг китъалар бўйича тақсимланиши, яшаш шароити бўйича таркибий тузилиши, овқатланиш даражаси бўйича фарқи, бир суткада истеъмол даражаси, тоза ичимлик сувини истеъмол қилиш даражаси, ўз уйида яшайдиганлар ва уйи йўқларнинг таркибий тузилишлари ҳам таҳлил қилинган.

Дунё аҳолиси кексайиб бормоқда

Тадқиқот жараёнида, асосан ахборотларга асосланган мантиқий таҳлил усуллари қўлланилди. Бунда билиш назариясининг индукция ва дедукция, макон ва замон, таҳлил ва синтез каби услубларидан ва ёндашувларидан ҳам фойдаланилган. Дунё миқёсида аҳолининг ўсиши рўй бермоқда.

БМТнинг сайёрамиз аҳолиси сони бўйича берган маълумотига қараганда, 2022 йил бошида дунё аҳолиси 7,8 млрд. кишини ташкил қилган. Сайёрамиз

⁴ https://t.me/Kun_Xabarlari_official1 <https://t.me/+aNpbAuWpvxw2YjRi>

аҳолиси ҳар йили 82 миллион кишига кўпаймоқда. Ҳар сонияда ўртача 2,6 бола дунёга келмоқда. 2050 йил охирига келиб, дунё аҳолиси 9,7 млрд кишига етади. Бу ҳақда БМТнинг Нью-Йоркдаги бош қароргоҳида бўлиб ўтган Аҳоли ва тараққиёт комиссиясининг 52-сессиясида маълум қилинди. Хусусан, дунё аҳолиси сони жорий аср охирида 11 миллиард кишигача етиши прогноз қилинмоқда. Дунё миқёсида глобаллашув жараёни давом этмоқда ва бу йилдан-йилга кенгайиб бормоқда. Ҳозирги пайтда дунё миқёсида аҳоли сони ўсиши унинг қариши, туғиш даражаси пасайиши ҳамда жадал урбанизация билан бирга кечмоқда. Ҳозир дунёда БМТнинг маълумотлари бўйича ўртача туғиш даражаси бир аёлга 2,5 болани ташкил қилаётган бўлса, 2030 йилда 2,4 болани ташкил қилади. 65 ва ундан ёши катта одамлар улуши умумий аҳоли сонидан ошиб бормоқда. Ҳозирда Европада уларнинг улуши умумий аҳоли сонининг 19 фоизини, Шимолий Америкада эса 16 фоизни ташкил қилмоқда ва 2050 йилга келиб бу кўрсаткичлар мос равишда 28 ва 23 фоизгача ўсади.

Умумбашарий муаммолар ечими

2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида «Ҳаракатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан етгита устувор йуналишдан иборат вазифалар ишлаб чиқилган. Улардан олтинчиси миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда умумбашарий муаммоларга ёндашишдан иборат.

Президент ушбу юксак марраларга эришиш учун 2026 йилгача мўлжалланган Тараққиёт стратегияси доирасида 5 та асосий вазифани белгилаб берди.

Биринчи – таълим соҳасида болалар замонавий билим ва кўникмаларни пухта эгаллашлари учун энг қулай шароитлар яратиш изчил давом эттирилади. Бунинг учун мактабларнинг ўқув дастурлари, ўқитиш услуби, дарсликлар мазмуни тубдан қайта кўриб чиқилади.

Иккинчи – ҳар қандай баҳсли масалага адолатли ечим фақат одил суд томонидан топилиши керак. Судьялар ишига ҳар қандай аралашув кескин жазоланади, уларнинг хавотирсиз ишлаши учун барча зарур шароитлар яратилади.

Учинчи – бизнесни ривожлантириш орқали кўшимча иш ўринлари яратилади, камбағаллик қисқаради, аҳоли даромадлари кўпаяди. Бунинг учун хусусий мулк ва тадбиркорликка халақит бераётган барча тўсиқлар бартараф этилади. Давлат бошқаруви ислоҳ қилиниб, иқтисодиётда давлат иштироки кескин камайтирилади.

Тўртинчи – соғлиқни сақлаш тизимида аҳолига янада сифатли ва малакали тиббий хизматлардан фойдаланиш имкониятини кенгайтирилади. Барча

худудларда шошилиш тиббий ёрдам қамрови оширилиб, одамларга янада яқинлаштирилади.

Бешинчи – аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш масаласи доимо диққат марказида бўлади. Соҳага жалб қилинаётган инвестициялар ҳажми кескин кўпайтирилади.

«Албатта, бундай кенг кўламли вазифаларни амалга оширишда олдимизда турли қийинчилик ва муаммолар пайдо бўлиши табиий ҳол. Лекин ўз тарихида қанча-қанча синов ва машаққатларни бошидан кечирган мард ва матонатли халқимиз ҳар қандай қийинчиликни енгиб ўтишга қодир. Мен бунга қатъий ишонаман», – деди давлат раҳбари.

Муаммо ечими – қишлоқ Хўжалигига инновацион технологияларни жалб қилишда иқтисодий соҳаларига инновацион омилларни жалб қилиш натижасида, дунё аҳолисининг соҳалар бўйича бандлиги ҳам шаклланиб, йилдан йилга ўзгариш тенденцияларига эга бўлиб бормоқда. Тадқиқотларимиз кўрсатмоқдаки, дунё аҳолисининг 26,3 фоизи ёшлардан иборат. Шунини алоҳида қайд этиш жоизки, дунё миқёсида хизмат кўрсатиш соҳасида банд бўлган аҳолининг сони энг юқори бўлиб, 2022 йил бошига 23,5 фоизни ташкил қилмоқда. Иқтисодий-ижтимоий ҳаётнинг ривожланиши ва такомиллашуви натижасида аста-секинлик билан мазкур соҳанинг улуши янада ўсиб бориши кузатилади. Бандлик бўйича иккинчи ўринда қишлоқ хўжалиги ташкил қилмоқда. Унинг улуши жорий йилда 19,4 фоизни ташкил қилади.

Экспертлар таҳлилича, дунё аҳолисининг озиқ-овқат билан таъминланиши, айрим саноат корхоналарининг хомашё билан таъминланиши ҳам бевосита қишлоқ хўжалигига боғлиқ. Шу туфайли ушбу соҳада банд ходимлар сони сақланиб қолади. Бироқ, мазкур соҳага инновацион технологияларни ва ғояларни жалб қилиш натижасида ҳозирги ҳажмдан ҳам кўпроқ қишлоқ хўжалик маҳсулотини камроқ иш кучи билан ҳам етказиб бериш мумкин. Шу туфайли мазкур соҳада банд аҳолининг дунё аҳолиси таркибида улуши секинлик билан камайиб бориши ҳам мумкин.

Дунё миқёсида ёши катталарнинг улуши ошиб бормоқда. 2015 йилда уларнинг улуши 7,9 фоизни ташкил қилган бўлса, бугунги кунга келиб, мазкур кўрсаткич миқдори 8,1 фоизга етди. Бу дунё аҳолисининг соғлом турмуш тарзига ўтиши муносабати билан кўпайиб бориш тенденциясига эга бўлади.

Бугунги кунда ишсизлар сони дунё миқёсида 6,0 фоизни ташкил қилади. Ушбу даража узок йиллардан буён сақланиб келмоқда. Аммо охириги пайтларда камайиш тенденциясига ҳам эга бўлмоқда. Дунё аҳолисининг бандлигини ташкил қиладиган аҳоли қатлами асосан тадбиркорлар бўлиши лозим. Аммо ҳозирги кунда уларнинг улуши барча банд аҳоли таркибида атиги 5,5 фоизни

ташқил қилади. Жамият ривожланиши билан ушбу кўрсаткич миқдори ҳам ошиб бориши лозим.

Қишлоқларга саноатни киритиб, уларни шаҳарга айлантириш керак

Дунё аҳолисининг қитъалардаги жойлашуви бўйича қарайдиган бўлсак, аҳолининг асосий қисми Осиё мамлакатларида жойлашган. Яъни, 60 фоиз, ёки 4,7 миллиард киши Осиёда яшар экан. Ушбу ҳудудда асосан мусулмон динига мансуб аҳоли яшайди. Бу минтақада аҳоли сонининг кўпайиши кузатилмоқда. Шу туфайли келажакда ҳам мазкур ҳудуд аҳолиси сони ошиб боради. Худди шундай ҳолат Африка қитъасида ҳам рўй бериши мумкин. Аммо бу қитъада яшайдиган аҳолининг иқтисодий аҳволи етарли даражада эмас. Бу ерда туғилиш кўп бўлгани билан, болалар ўлими кўплиги туфайли аҳолининг кескин ўсиши кузатилмаслиги табиий. Қолган қитъаларда аҳолининг оз миқдорда ўсиши эвазига уларнинг умумий аҳоли сони камайиш рўй бериши тайин.

Ҳозирги пайтда глобал миқёсда аҳолининг шаҳарларда яшаши кўпайиб бормоқда. Йигирманчи асрда аҳолининг асосий қисми тарихан қишлоқларда яшаган бўлса, бугунги кунга келиб уларнинг улуши бирмунча камайди ва шаҳар аҳолиси кўпчиликини ташқил қилмоқда. Бугунги кунда шаҳар аҳолиси дунё аҳолисининг 51 фоизини ёки 4 миллиард нафарини ташқил қилмоқда. Қишлоқ аҳолиси мос равишда 49 фоизни ёки 3,8 миллиард кишини ташқил қилмоқда. Шунини эътироф этиш жоизки, ривожланган мамлакатларда шаҳар аҳолисининг улуши катта. БМТнинг ҳисоботи бўйича келажакда аҳоли сони ўсиши шаҳар аҳолиси ўсиши ҳисобига юз беради.

«2030 йилда шаҳарлар аҳолиси умумий аҳолининг 60 фоизини, 2050 йилда 68 фоизини ташқил қилади»⁵. Ўзбекистонда шаҳар аҳолисининг улуши 50,6 фоизни, қишлоқ аҳолиси эса 49,4 фоизни ташқил қилади⁶. Аммо Самарқанд вилоятида шаҳар аҳолисининг улуши 36,9 фоизни, қишлоқ аҳолиси 63,1 фоизни ташқил қилмоқда⁷. Демак, вилоятнинг кўпчилик қисми қишлоқларда истиқомат қилади. Қишлоқда яшовчи болаларнинг сони 5,47 млн.ни ташқил қилиб, уларнинг улуши 53,7 фоизни ташқил қилади. Мос равишда шаҳарда яшовчиларнинг сони 4,71 миллион ни ташқил қилади ва уларнинг улуши 46,3 фоизга тенг. Бундан кўришиб турибдики, келажакда ҳам вилоятда қишлоқ аҳолиси кўпчиликини ташқил қилади.

Мазкур ҳолат келажакда шаҳар аҳолисининг кўпайишини тақозо қилади. Аммо бу ўзимизнинг хусусиятларимиздан келиб чиқиб, қишлоқдан шаҳарга кўчиб келиш эвазига эмас, қишлоқларга саноатни киритиб, уларни шаҳарга айлантириш эвазига шаҳар аҳолисини кўпайтириш мақсадга мувофиқ.

⁵ <https://kun.uz/news/2018/01/15/uzbekiston-doimij-aolisisoni-malum-kilindi>

⁶ <https://kun.uz/news/2019/04/02/bmt-sayyoramiz-aholisonini-malum-qildi>

⁷ @Zarnews_uz

Миллий иқтисодиёт барқарорлиги

Таъкидлаш жоизки, Тараққиёт стратегиясида бошқа устувор вазифалар билан бир қаторда, миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш, иқтисодиёт тармоқларининг барқарор ўсишига эришиш, рақамли иқтисодиётни драйвер соҳага айлантириш, инвестиция муҳитини яхшилаш, молиявий ресурсларни кўпайтириш, тадбиркорликни ривожлантириш, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан юксалтириш, экспорт салоҳиятини ошириш чоралари кўзда тутилган.

Шу билан бирга, мамлакатда иқтисодиётнинг барча тармоқлари, жумладан, энергетика, саноат, машинасозлик, тоғкон саноати, қишлоқ хўжалиги кабиларда барқарор юқори ўсиш суръатларини таъминлаш ҳисобига келгуси беш йилда аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулотни 1,6 баробар ошириш, 2030 йилга бориб, аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадни 4000 долларга етказиш мақсад қилинган. Яна бир асосий мақсад, бу макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш соҳасида йиллик инфляция даражасини 2023 йилгача 5 фоизга босқичма-босқич пасайтиришдан иборат. Ўз навбатида, инфляция даражасини 2022 йилда 9 фоизгача, давлат бюджети тақчиллигини эса ЯИМга нисбатан 3 фоизга пасайтириш кўзда тутилмоқда.

Саноат сиёсатида белгиланган ислоҳотларга эътибор қаратадиган бўлсак, Ўзбекистон бундан буён миллий иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлаш ва саноатдаги ишлаб чиқариш ҳажмини 40 фоизга ошириш орқали ялпи ички маҳсулотда саноат улушини оширишда давом этишини кўришимиз мумкин. Тўғри, бу осон иш эмас. Лекин, бунинг учун сермахсул тармоқлар белгиланган бўлиб, ҳар бири ўзининг мақсадли кўрсаткичларига эга. Хусусан, олтин ишлаб чиқариш ҳажмини 26 фоизга, кумуш ишлаб чиқаришни 42 фоизга ошириш, мис ва қора металлдан тайёрланган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни 2 баробарга кўпайтириш мақсадида металлургияда йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш шулар жумласига киради.

Шунингдек, кимё саноатида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажми кимё ва геокимёвий саноатни ривожлантириш ва табиий газни қайта ишлаш даражасини 8 фоиздан 20 фоизгача етказиш ҳисобига 2 миллиард АҚШ долларини ташкил этади. Бундан ташқари, келгуси беш йилда қурилиш материаллари ва тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришни 2 баравар, чарм-пойабзал маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини 3 баравар, фармацевтика маҳсулотларини ишлаб чиқаришни 3 баравар, электротехника саноатида юқори қийматли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни 2 баравар, экспорт ҳажмини 3 баравар, мебель ишлаб чиқариш ҳажмини 2,8 бараварга ошириш кўзда тутилган. Дунё миқёсидаги глобал муаммолардан бири дунё аҳолисининг овқатланиш даражаси билан боғлиқ. «БМТ бош котибининг биринчи ўринбосари Амина

Муҳаммаднинг маълум қилишича, охириги 25 йилда ўта ночор шароитда яшовчи одамлар сони анча қисқарган, оналар ўлими кўлами 40 фоизга пасайган, одамлар умр кўриши давомийлиги анча ошган»⁸. Ночор аҳоли қатлами барча муаммолар билан биргаликда тўйиб овқатланиш имкониятига ҳам тўлиқ эга эмас. Дунё аҳолисининг 21фоизи кўп овқат ейдиганлар категориясига кирар экан. Бу 1,6 миллиард кишини ташкил қилади. Дунё аҳолисининг 63 фоизи (4,9 млрд.) қанча хоҳласа, шунча ейиш имкониятига эга аҳоли қатламини ташкил қилади. Аммо 1,3 миллиард нафар аҳоли тўйиб овқатланиш имкониятига эга эмас. Уларнинг аксарият қисми очарчиликдан азият чекмоқда. Бундай шароитда айрим мамлакатларда кўплаб озиқ-овқат маҳсулотлари исроф бўлмоқда.

Озиқ-овқат хавфсизлиги

Дунё миқёсида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун унинг истеъмолини меъёрлаштиришга, тежамкорликка амал қилишга киришиш ва бу масалага катта аҳамият бериш лозим. «Бугунги кунда биргина Ўзбекистонда ҳар йили 3 миллион тонна озиқ-овқат маҳсулотлари чиқиндига айланмоқда. Тошкент шаҳрида ҳар куни 2 тоннага, йилига 730 тоннага яқин нон маҳсулоти чиқиндига ташланади. 2019 йилда дунёда 1,64 миллиард тонна озиқ-овқат чиқиндига айланган. Қайд этилишича, йўқотилаётган озиқ-овқат маҳсулотларининг фақатгина 25 фоизи бутун дунёдаги очлик муаммосини тўлиқ ҳал қилиши мумкин»⁹.

Шуни эътироф этиш жоизки, дунё аҳолисининг 48 фоизи ёки 3,7 миллиард нафари озиқ-овқатдан муаммоси бўлмасада, камбағаллик даражасида истиқомат қилади. Агар халқаро меъёрлар асосда қарайдиган бўлсак, дунё аҳолисининг 2022 йил 1 январь ҳолатига бир суткада истеъмом даражаси 2 АҚШ долларидан кам бўлган камбағаллик чегарасидаги аҳоли сони 3,7 миллиард кишини ёки умумий аҳолининг 48 фоизини ташкил қилади. Бу камбағаллик чегарасидаги аҳоли қатлами ҳисобланади. Бир суткада яшаш даражаси 2 АҚШ долларидан кўп бўлган, камбағаллик чегарасидан чиқиб яшаётган аҳоли 4,1 млрд кишини ёки дунё аҳолисининг 52 фоизини ташкил қилади. Камбағаллик чегарасидан чиқаётган аҳолининг улуши йилдан-йилга ошиб бормоқда. Аммо камбағаллик чегарасидаги аҳоли қатламининг улуши кўплигича қолмоқда.

Бу ҳолатларга қўшимча тарзда бугунги кунда экологик муаммолар кундан-кунга кўпайиб бормоқда. Юзага келган демографик тенденциялар аҳолининг жадал кўпайишига олиб келмоқда. Аҳолининг дунё миқёсида кекса ёшдагилар улушининг ошиши ва урбанизация жараёнлари жиддий экологик, иқтисодий ва ижтимоий муаммолар келтириб чиқараяпти. Булар бир томондан тараққиётнинг янги имкониятлар очаётган бўлса, иккинчи томондан турли муаммоларни

⁸ <https://kun.uz/news/2019/04/02/bmt-sayyoramiz-aholisi...>

⁹ https://t.me/Kun_Xabarlari_official<https://t.me/+aNpbAuWpvxw2YjRi>

кўндаланг қилиб қўймоқда. Хусусан, аҳоли сонининг ўсиши шу асосда иқтисодий ўсишга эришиш, ишлаб чиқариш ва истеъмол кўламининг ошишини тақозо қилади. Бу эса ўз навбатида, атроф-муҳитнинг ифлосланиши, ичимлик суви танқислиги муаммоси билан боғлиқ. Тоза ичимлик сувини истеъмол қиладиган аҳоли сони дунё аҳолисининг 87 фоизини ёки 6,8 миллиард кишини ташкил қилади. Шунингдек, тоза ичимлик суви истеъмол қилиш имкониятига эга бўлмаган аҳолининг сони ҳам кам эмас. Улар 1 миллиард кишидан иборат бўлиб, дунё аҳолисининг 13 фоизини ташкил қилмоқд.

Кўчада яшаётган одамлар

Дунё аҳолисига назар ташлайдиган бўлсак, аҳолининг фаровонлигини таъминлаш билан боғлиқ айрим муаммолар ҳамон сақланиб қолмоқда. Булардан бири – ўз имкониятларини инобатга олмаган ҳолда исталмаган ҳомиладорликлар кўплигида намоён бўлмоқда. DSW мутахассисларининг таъкидлашича, аҳоли ўсишининг жадал давом этаётгани сабабларидан бири – исталмаган ҳомиладорликлар кўплиги ҳисобланади. Чунки кўплаб ҳудудларда, айниқса учинчи давлатларда аёллар ва қизларнинг эрки ўзида эмас. Таъкидланишича, дунёдаги ҳар бешинчи ҳомиладорликдан иккитаси исталмаган ҳисобланади. «DSW маълумотларига кўра, бу борада оғир вазият Африканинг Саҳрои Кабирдан жанубидаги ҳудудда юзага келган. Бу ерда охириги йилларда туғурук даражаси камайганига қарамай, ҳамон бир аёлга ўртача 4,4 бола тўғри келади, ваҳоланки, дунё бўйича бу кўрсаткич 2,4 болани ташкил қилади. БМТ маълумотларига кўра, бунинг натижасида ушбу минтақа аҳолиси сони 2050 йилга келиб ҳозирги 1,3 миллиард кишидан 2,5 миллиард кишига етади»¹⁰.

Бундай кескин ва асоссиз кўпайишлар бир қатор муаммоларни келтириб чиқаради. Дунё аҳолисининг бир қисми ҳамон ўз уйига ҳам эга эмас. Ўзларининг уйларида яшайдиган аҳоли сони 6 миллиард кишини ёки дунё аҳолисининг 77 фоизни ташкил қилса, ўз уйига эга бўлмаган аҳоли сони 1,8 миллиард кишига ёки дунё аҳолисининг 23 фоизига тенг. Тадқиқот натижаларидан шундай хулоса қилиш мумкинки, дунё миқёсида аҳолининг сони кўпайиб бормоқда. Бу бир қанча ижобий ҳолатлар билан бирга глобал муаммоларни ҳам келтириб чиқаради.

Биринчидан, ҳозирги пайтда дунё миқёсида аҳоли сони ўсиши, унинг қариши, туғиш даражаси пасайиши ҳамда жадал урбанизация билан бирга кечмоқда. Дунё аҳолисининг 1/4 қисмидан ортиқроғи ёшлардан иборат. Уларга ёши катталарни қўшиб ҳисобласа, 1/3 қисмдан кўпроқни ташкил қилади. Агар буларга ишсизларни ҳам қўшиб ҳисоблайдиган бўлсак, дунё аҳолисининг 40,4 фоизи (26,3+8,1+6,0) фақат истеъмолчи ролида эканлигини кўриш мумкин.

¹⁰ Глобаллашув жараёнида дунё аҳолисининг таркибий тузилиши ...<https://ishonch.uz>

Иккинчидан, моддий неъмат ишлаб чиқариш билан дунё аҳолисининг 36,1 фоизи (19,4 қишлоқ хўжалиги +11,2 саноат +5,5 тадбиркорлик) шуғулланади холос. Дунё миқёсида хизмат кўрсатиш соҳасида банд бўлган аҳолининг сони энг юқори бўлиб, таҳлил даврига 23,5 фоизни ташкил қилмоқда. Иқтисодий-ижтимоий ҳаётнинг ривожланиши ва такомиллашуви натижасида аста-секинлик билан мазкур соҳанинг улуши янада ўсиб бориши кузатилади.

Учинчидан, алоҳида бандлик бўйича иккинчи ўринда қишлоқ хўжалиги ташкил қилмоқда. Унинг улуши 19,4 фоизни ташкил қилади. Шунини алоҳида қайд этиш жоизки, дунё аҳолисининг озиқ-овқат билан таъминланиши, айрим саноат корхоналарининг хомашё билан таъминланиши ҳам қишлоқ хўжалигига боғлиқлиги инобатга олинса, мазкур соҳани янада ривожлантириш лозим бўлади. Фикримизча, ушбу соҳада банд ходимлар сони сақланиб қолади. Бирок, мазкур соҳага инновацион технологияларни ва ғояларни жалб қилиш натижасида ҳозирги ҳажмдан ҳам кўпроқ қишлоқ хўжалик маҳсулотини камроқ иш кучи билан етказиб беришга эришиш йўллари кўриш лозим бўлади. Зеро, мазкур соҳада банд аҳолининг дунё аҳолиси таркибида улуши секинлик билан камайиб бориши ҳам мумкин.

Тўртинчидан, йигирманчи асрда аҳолининг асосий қисми қишлоқларда яшаган бўлса, бугунги кунга келиб, уларнинг улуши бирмунча камайиб, шаҳар аҳолиси кўпчиликини ташкил қилмоқда. Ҳозирги пайтда дунё аҳолисининг 51 фоизи ёки 4 миллиард нафари шаҳарда, қишлоқда эса, 49 фоиз ёки 3,8 миллиард кишини яшамоқда. Шунини эътироф этиш жоизки, БМТнинг ҳисоботи бўйича, келажакда аҳоли ўсиши шаҳар аҳолиси ҳисобига юз беради. 2030 йилда шаҳарлар аҳолиси умумий аҳолининг 60 фоизини, 2050 йилда 68 фоизини ташкил қилиши тахмин қилинмоқда. Ўзбекистонда шаҳар аҳолисининг улуши 50,6 фоизни, қишлоқ аҳолиси эса 49,4 фоизни ташкил қилмоқда.

Башарият доимий ўзгаришда, янгилашишда

Умуман олганда, даврларнинг ўтиши, замонларнинг алмашиши натижасида дунё, коинот, табиат, инсоният ва бутун башарият доимий ўзгаришда, янгилашишда давом этиб келмоқда. Ҳозирги кунда дунё миқёсида ҳар куни қандайдир бир янгиликлар юзага келмоқда, дунёнинг иқтисодий-ижтимоий ҳаётида жадал ривожланиш босқичлари кузатилмоқда. Шу билан бирга, интеграция ва глобаллашув жараёни ҳам ўзининг ижобий ва салбий омиллари билан тезлашиб бормоқда. Бундай шароитда ҳар бир мамлакат дунё майдонида ўзининг эзгу-мақсадларига эришмоқ учун муттасил олдинга интилиши, ҳаётни ва тафаккурни ислоҳ қилиши, янгилашиш, яратувчанлик руҳи билан яшашга одатланиши лозим. Айнан Янги Ўзбекистонни барпо қилиш, учинчи Ренессанс талаблари дунё миқёсида оламшумул ютуқларни қўлга киритишни тақозо

қилади. Бу борада мамлакатимизда улкан вазифаларни бажариш йўлида кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шавкат Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Т.: «Ўзбекистон» нашриёти, 2021. – 464 бет.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги № ПФ-60-сонли Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига 2022 йил 20 декабрдаги Мурожаатномаси.// <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
4. Ускинова З., Жаҳон мамлакатлари.– Т.: «Адабиёт учкунлари». -2015 й.
5. Раҳматов Лазиз. Дунё мамлакатлари: Австралиядан Ҳиндистонгача. – Т.: «Yangi kitob» 2019. –848 бет.
6. Пардаев М.Қ., Пардаева О.М., Пардаев О.М. Иқтисодиётни стратегик ривожлантиришнинг инновацион моделлари. Монография. / – Т.: “Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi”, 2022. – 228 бет.